

Напалеон Орда – захавальнік памяці пра мінулае нашага краю

11 лютага споўнілася 215 гадоў з дня нараджэння Напалеона Орды, аднаго з найбольш адрозных беларускіх творцаў XIX ст. Ён – знакаміты мастак, кампазітар, піяніст, педагог і асветнік, яго талент высока цанілі сучаснікі. Але сапраўдная слава на радзіме прыйшла да яго толькі ў наш час.

Нарадзіўся Н. Орда ў маёнтку Варацэвічы, непадалёк старажытнага Янава на Піншчыне, і атрымаў імя ў гонар французскага імператара Напалеона Банапарта. Яго бацька Міхаіл Орда, маршалак Кобрынскага павета і інжынер-фартыфікатар, паходзіў з беларускага шляхецкага роду, які выводзіў свае пачаткі ад даўняга татарскага роду, што прыйшоў на беларускія землі ў часы вялікага князя літоўскага Вітаўта; ён памёр у 1809 г., калі Напалеону было толькі два гады. Выхаванне адзінага сына і чатырох дачок

цы Орда падтрымаў паўстанне 1830 – 1831 гг. Ён стаў падпаручнікам паўстанцкай арміі, і за мужнасць у баях супраць расійскай рэгулярнай арміі атрымаў найвышэйшую ўзнагароду – Залаты крыж ордэна «Virtuti Militari». Пасля разгрому паўстання пад пагрозай смерці ці высылкі на катаргу ў Сібір Орда выехаў у Францыю.

Час эміграцыі стаў для яго перыядам актыўнага творчага і грамадскага жыцця. Орда займаўся музыкай і жывапісам. Стварыў нямала паланэзаў, рамансаў, песень, якія карысталіся вялікай папулярнасцю ў вытанчанай французскай публіцы і з захваленнем успрымаліся на Радзіме. Яго, эмігранта з усходняй славянскай краіны, выбіраюць дырэктарам Італьянскай оперы ў Парыжы. Орда трапіў у кола таленавітых творцаў, пазнаёміўся і пасябраваў з Джакаіна Расіні, Джузэпэ Вэрдзі, Гектарам Берліёзам, Адамам Міцкевічам, Анэрэ дэ Баль-

У Парыжы Н. Орда ўдзельнічаў у працы Гісторыка-літаратурнага таварыства і Камітэта польскай эміграцыі. Пазнаёміўся і плённа супрацоўнічаў з А. Міцкевічам, з якім яны заставаліся сябрамі да канца жыцця. Імкненне падтрымаць эмігрантаў з земляў колішняй Рэчы Паспалітай, а таксама прыцягнуць увагу еўрапейскай грамадскасці да падзеяў, што адбываліся на яго радзіме, вылілася ў шэраг ініцыятыў. Адной з іх была падрыхтоўка і выданне падручніка польскай мовы для французцаў – «Grammaire analytique et pratique de la langue polonoise a l'usage des français» («Аналітычная і практычная граматыка польскай мовы для выкарыстання з французскай мовы»), які значна паўплываў на цікаўнасць да гісторыі і культуры Рэчы Паспалітай і выдаваўся тройчы: у 1856 г. у Парыжы, у 1858 г. у Берліне і ў 1874 г. у Варшаве.

Найбольшую ж славу Орду прынесла выяўленчае мастацтва. Сваё майстэрства ён адпрацоўваў у студыі вядомага французскага майстра архітэктурнага пейзажа П'ера Жырара. Ад яго пераняў здольнасць дакладна адлюстроўваць творы архітэктуры і гарадскія пейзажы, пры гэтым з эмацыйна-рамантычным гучаннем. Пасля падарожжаў па Францыі, Англіі, Шатландыі, Ірландыі, Галандыі, Іспаніі, Партугаліі, Скандынавіі, Рэйнскай вобласці ў 1840 – 1844 гг. з'явіўся першы цыкл малюнкаў Орды, прысвечаны помнікам і краявідам гэтых краін.

Толькі ў 1856 г. Орда атрымаў амністыю як удзельнік паўстання 1830 – 1831 гг. Гэта дазволіла яму вярнуцца ў родныя Варацэвічы, пабачыць маці, сваякоў. Але наперадзе чакала і шмат выпрабаванняў. Для ўладаў ён заставаўся падазранай асобай. Яму не вярнулі шляхецкія правы, і нават, калі ў 1859 г. памерла яго маці, радавы маёнтак у Варацэвічах забрала казна:

як былі паўстанец, ён не меў права валодаць спадчынай бацькоў. Пазней ён мог толькі арандаваць маёнткі на Палессі і Валыні. Тым не менш, Орда трымаўся роднай зямлі, паказаў прыклад паспяховага гаспадарання, і ў выніку сваіх рэформ на трэць павысіў даходнасць ад уласных маёнткаў. У той жа час ён шмат маляваў, супрацоўнічаў з варшаўскім часопісам «Kłosy», іграў дабрачынныя публічныя канцэрты, выдаваў музычныя творы.

Н. Орда падтрымаў ідэі паўстання 1863 г., хаця непасрэднага ўдзелу ў ім не прымаў. Напярэдадні паўстання ён жыў у Гародні, сустракаўся з многімі рэвалюцыйна настроенымі прадстаўнікамі мясцовай інтэлігенцыі. У 1866 г. яго арыштавалі, і ў 1867 г. ваенна-палова суд прыгаварыў 60-гадовага шляхціца да высылкі ў аддаленыя губерні Расіі. Праўда, потым справа была перагледжана і прыгавор адменены. Яго выпусцілі з Кобрынскай турмы, але пазбавілі права арандаваць бацькоўскі маёнтак у Варацэвічах, дзе ён толькі пачаў наладжваць гаспадарку.

Жыццё навучыла Орду важна сустрэкаць выклікі часу. Ён не склаў рукі, а зноў здолеў знайсці сябе і праявіць свой талент. Апошнія гады яго жыцця сталі асабліва плённымі. Гэтым разам свае сілы ён уклаў у маляванне, хаця і не меў прафесійнай мастацкай адукацыі. З ранняй юнасці да позняй восені нястомна вандраваў па родным краі і замалёўваў убачанае. Пазней пісаў у лісце да Ігната Дамейкі: «Прыля вяртаючыся ў галаву прыйшла шчаслівая думка наведаць нашу правінцыю, так дарагую нашаму сэрцу, але так мала вядомаму нашым сучаснікам. Вандруючы з алоўкам у руцэ, намалюваў рэшткі нашай мінуўшчыны і цывілізацыі».

Свае падарожжы і замалёўкі Н. Орда пачаў з родных яму беларускіх зямель. Аб'ехаў і абышоў сотні гарадоў і мястэчак, сядзіб і вёсак. Найбольш замалёвак было прысвечана Гарадзенскай губерні (144 малюнк), у склад якой уваходзіла і Заходняя Палессе з роднымі Варацэвічамі. Адна толькі Гародня, дзе Орда жыў паўны час, адлюстравана на 34-х малюнках. 64 малюнкі былі прысвечаны гарадам і мястэчкам Мінскай губерні, 50 – Віленскай, 35 – Віцебскай, 15 – Магілёўскай. Орда вандраваў па навакольных землях, што некалі

ўваходзілі ў склад Рэчы Паспалітай, а сёння – Украіны, Польшчы, Літвы, Латвіі, Расіі. На адных толькі землях Валынскай і Кіеўскай губерняў, што суседнічалі з родным Палессем, ім было створана 177 малюнкаў. У 1878 г. мастак адзанаў, што за час падарожжаў пачаў, у 9 губернях, зрабіў 800 малюнкаў.

Найбольш прыцягальнымі для Орды былі не губерньскія цэнтры Расійскай імперыі, і не найноўшыя архітэктурныя збудаванні, а гістарычныя краявіды, старыя замкі і палацы, сядзібы грамадскіх і культурных дзеячаў даўняй Рэчы Паспалітай. Мастак прамагавіўся вярнуць памяць пра даўнюю шляхецкую цывілізацыю, якая многімі ўспрымалася як «залатыя часы».

Такая цікавасць падаецца нам зусім не выпадковай. Відавочна імкненне Орды ўмацаваць культ мінуўшчыны з выразным нацыянальным гучаннем. Як сапраўднага рамантыка, яго прыцягвалі даўнія часы, калі яго край быў вольным і самастойна абіраў шлях свайго развіцця. У працах мастака паўстаюць старасвецкія куточки радзімы, што дыхаюць стагоддзямі гісторыі і нясуць памяць ранейшых пакаленняў. Выключную ролю ў малюнках Орды адыграе прыроднае ачапанне, што стварае лірычны настрой, сведчыць пра натуральнасць размяшчэння сядзіб і палацаў на роднай зямлі.

Пры гэтым дакументальная дасладнасць у яго малюнках спалучаецца з пазычнай эмацыйнасцю, што было ўласцівым для мастацтва рамантызму. Выяўленыя на малюнках Орды замкі і палацы, касцёлы і царквы, сядзібы і маёнткі, забудова гарадоў, мястэчкаў і вёсак, мемарыяльныя мясціны і помнікі выглядаюць вельмі натуральна і стылёва. Працы мастака паўплывалі на ўтварэнне свайго роду канону архітэктурнага пейзажа на нашых землях, стварылі новую традыцыю дакументальнага пейзажнага жывапісу.

Памер Напалеон Орда 26 красавіка 1883 г. у Варшаве, куды паехаў з Пінска падляшчыца і паручнікам выданнем свайго знакамітага «Альбома». У адпаведнасці з тастаментам ён быў пахаваны 30 красавіка на роднай зямлі, у фамільным склепе касцёла ў Янаве (цяпер горад Іванава на Берасцейшчыне).

Алесь СУША

Янаў

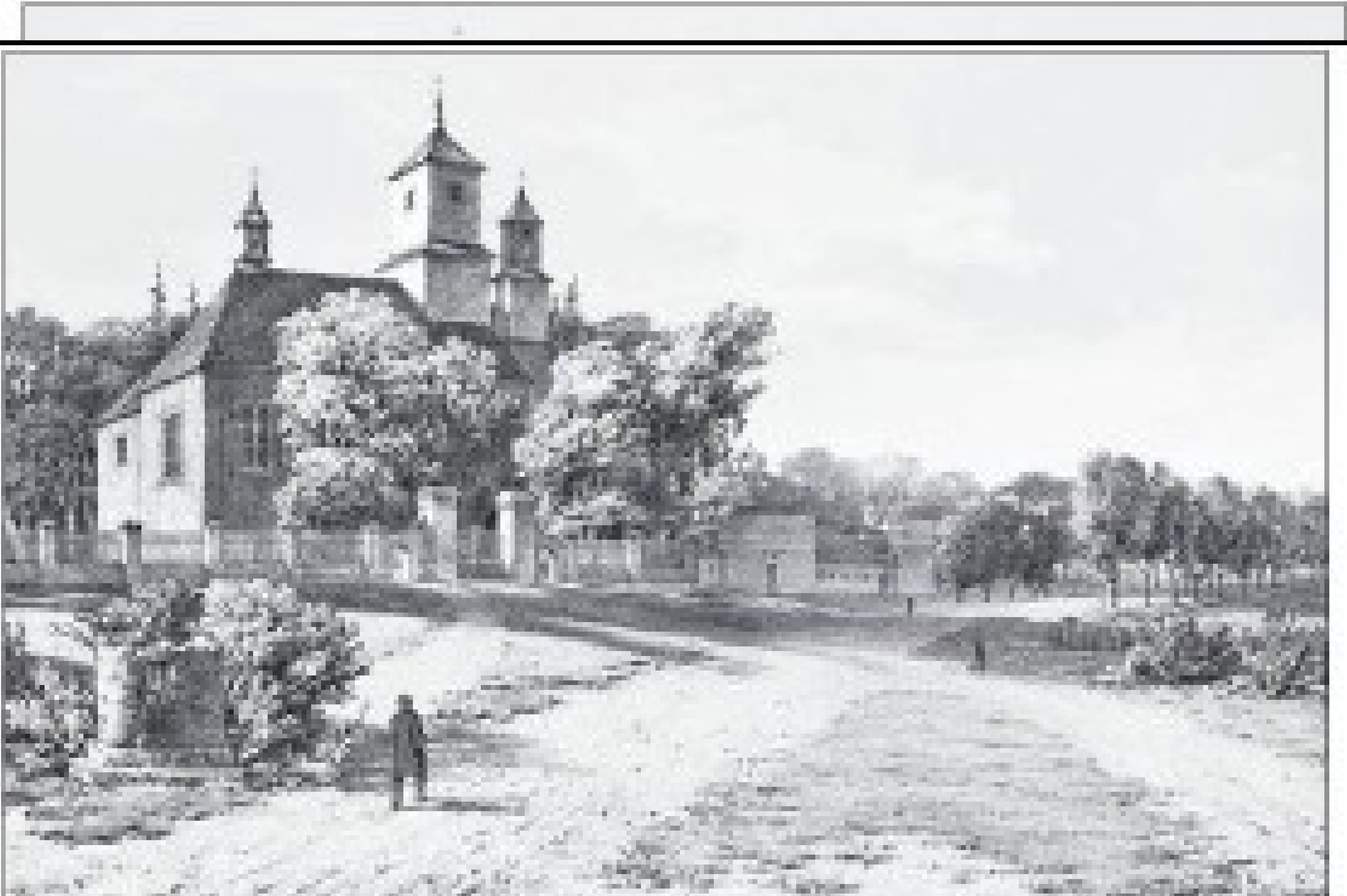
выпала на долю маці – Юзафіны з вядомага шляхецкага роду Бутрымовічаў. Падтрымка сваякоў дазволіла юнаку атрымаць пачатковую адукацыю.

Пасля заканчэння славутой Свіслацкай гімназіі ў 1823 г. Орда паступіў у Віленскі ўніверсітэт (на фізіка-матэматычнае аддзяленне), які за два з паловай стагоддзі існаваў на паловай стагоддзі існавання стаў галоўным асветніцкім асяродкам ва Усходняй Еўропе. Аднак час для ўніверсітэта і яго студэнтаў быў неспрыяльным: ішоў пераслед тайных студэнцкіх таварыстваў філаматаў і філарэтаў, выключалі студэнтаў, звальнялі выкладчыкаў... Орда патрапіў пад следства «Заране» (у якое ўступіў яшчэ студэнтам Свіслацкай гімназіі). Неўзабаве яго выключылі з ўніверсітэта і нават 15 месяцаў трымалі ў віленскай турме.

Разам з іншымі прадстаўнікамі беларускай, літоўскай і польскай інтэліген-

закам, Стэндалем, Іванам Тургеневым і многімі іншымі. Асабліва блізкі стасункі захаваў з выбітнымі кампазітарамі і музыкантамі Ферэнцам Лістам і Фрэдэрыкам Шапэнам. Разам з імі выступаў, удасканальваў здольнасці, абмяркоўваў свае паланэзы, вальсы, рамансы і інш. Знакамітыя сябры высока ацанілі яго здольнасці і прапанавалі Орду надрукаваць свае музычныя творы. У 1838 г. ён выдаў «Album dzieł kompozytorów polskich» («Альбом твораў польскіх кампазітараў»), у які ўключыў і свае творы.

Неўзабаве ён стварыў свой падручнік для навучання музыцы, які доўгі час у 1873 г. падручнік быў апублікаваны ў Варшаве пад назвай «Gramatyka muzyki czyli wykład rozbiorowy i praktyczny melodyi i harmonii» («Граматыка музыкі, або дэтальны і практычны лекцыі па мелодыі і гармоніі»).

Свіслач